

ЕТНОКУЛЬТУРНІ АНТРОПОНІМИ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ**Олександр БОНДАРЕНКО (Кіровоград, Україна)**

Стаття присвячена дослідженню деяких особливостей етнокультурних антропонімів (а саме: іменників, іменникових композитів та субстантивних словосполучень) в українській та англійській мовах. У роботі також виділено найбільш продуктивні лексичні угруповання в плані входження до їх складу в українській та англійській мовах досліджуваної лексики.

The paper investigates some peculiarities of the ethno-cultural anthroponyms (namely nouns, noun composites, and substantival word combinations) in the Ukrainian and English languages. The investigation singled out the most productive groups of the lexicon in both Ukrainian and English.

Різні аспекти проблеми етнокультурної лексики були об'єктом аналізу таких вітчизняних лінгвістів, як А.Л. Волошина, Р.П. Зорівчак, В.І. Карабан, І.В. Корунець, В.М. Манакін, та ін [3], [4], [5: 46–60], [6: 157–168], [8: 138–159]. В російському мовознавстві даною проблематикою займалися Л.С. Бархударов, Є.М. Верещагін и В.Г. Костомаров, В.Н. Комісаров, В.М. Крупнов, Я.Й. Рецкер, А.В. Федоров, О.Д. Швейцер тощо [1; 2: 35–47; 7]. Зауважимо, що здебільшого ця проблематика опинялася в полі зору спеціалістів у галузі перекладу. У той же час, незважаючи на відносну розробленість даного питання в цілому, практично недослідженою в даному аспекті дотепер залишається антропонімічна лексика, що і є **предметом** нашого дослідження. **Об'єктом** нашого дослідження є лексико-семантичне поле “*Назви осіб*”. **Матеріалом** дослідження слугувала суцільна вибірка основного масиву лексичних одиниць на позначення осіб чоловічої / жіночої статі (іменників, іменникових композитів та субстантивних словосполучень), який представлено у сучасних україномовних та англійськомовних (британський варіант англійської мови) тлумачних словниках.

Таким чином, в цій статті ми ставимо за мету дослідити деякі особливості етнокультурних антропонімів, а саме: іменників, іменникових композитів та субстантивних словосполучень в українській та англійській мовах та певним чином її класифікувати – виділити лексичні угруповання антропонімічної лексики, які є найбільш продуктивними в плані входження до їх складу етнокультурних лексичних одиниць.

До цього типу лексичних одиниць належать лексеми, семантика яких співвідноситься з позначенням специфічних для певної культури реалій. І самі реалії, і слова, що їх позначають, є унікальними, тому їх немає з чим порівнювати або зіставляти. Наприклад: чумак ‘на Україні в XV – XIX ст. – візник і торговець, який перевозив на волах хліб, сіль, рибу та інші товари для продажу’, запорожець ‘український козак, який жив в пониззі Дніпра за порогами в XVI – XVIII ст.’, бурлак ‘робітник, що разом з іншими тяг лінвою річкове судно вгору проти течії’, перебендя ‘людина, що вміє весело, дотепно або цікаво що-небудь розказати, проспівати і т. ін. (часто про кобзаря)’, варнак *заст.* ‘каторжник із випеченим на лобі тавром’, ватаг ‘старший чабан’, інститутка ‘випускниця жіночого навчального закладу інтернатного типу для дітей дворян’, коровайниця ‘жінка, що виготовляє коровай’, caddy ‘хлопець, що підносить ключки та м'ячі при грі у гольф’, singsong girl ‘дівчина, китаянка за походженням, яка розважає аудиторію співом або танцями’, rah-rah girl ‘дівчина у групі підтримки студентської спортивної команди’, soccer mom ‘заміжня жінка, яка мешкає в приміських районах і бере участь в громадському житті’, himbo ‘молодий, зовнішньо привабливий, але позбавлений інтелекту чоловік; молодий ведучий телепрограми’, black knight ‘особа, яка намагається взяти під свій контроль, захопити фірму, компанію’, acid Ted ‘фанатичний любитель поп-музики „хаус”’.

Слід окремо відзначити випадки так званої „штучної” еквівалентності [7: 31]. Тут маються на увазі слова, значення яких в інших мовних культурах (у нашому випадку – українській або англійській) зберігаються на невербальному рівні, тобто не мають словесного відповідника і тільки за необхідності можуть бути поясненими мовними засобами. Проте це зовсім не є свідченням специфічності даних понять в українській або англійській мовній культурі. Вони залишилися непоміченими на мовному рівні, а не на рівні національної свідомості. Так, наприклад, у англійській мовній культурі не існує такого слова, як прудивус ‘той, хто має довгі, пишні вуса, вусань, крутивус’, однак, це зовсім не є

свідченням того, що в англійській культурі немає чоловіків, які б не підпадали під зазначені характеристики. Свідченням протилежного служать такі словосполучення в англійській мові, як *to grow a moustache* – ‘відрощувати, відпускати вуса’; *to trim a moustache* – ‘підстригати вуса’; *to finger / twist one's moustache* – ‘закручувати вуса’; *to twirl one's moustache* – ‘крутити вуса’, *handlebar moustache* – довгі вуса, підкручені вгору. З іншого боку, відсутність в українській культурі прямого однослівного еквіваленту англійському *backfish* ‘дівчина-підліток’ або *lemon* ‘дурна, неприваблива дівчина’ так само не свідчить про відсутність даних понять в українській культурі.

Отже, існування подібних найменувань в антропонімічній лексиці дає підстави розрізняти етнокультурну лексику в широкому смислі слова – таку, яка не має прямих однослівних еквівалентів в іншій мові, та слів-реалій як значної частини етнокультурної лексики, що служить для позначення унікальних для національної культури понять – реалем або національних реалій [9: 7].

На нашу думку, доцільно виділити деякі групи етнокультурних антропонімів у досліджуваних мовах. Зазначимо, що деякі з них (як, наприклад, перша) формують і є складовою частиною ЛСГ у межах лексико-семантичного поля “Назви осіб”, інші – сформовані штучно і не мають ЛСГ-відповідника у зазначеному лексико-семантичному полі.

1. **Назви осіб по відношенню до раси чи національності.** У даній ЛСГ можна виділити декілька підгруп етнокультурних назв осіб, які, однак, не утворюють окремих лексичних угруповань і ніяк не виокремлюються із зазначеної лексико-семантичної групи:

1) Назви осіб, що практично не мають інших компонентів значення, крім таких, що вказують на приналежність до певної раси чи національності: *klonkie* ‘хлопчик з небілим кольором шкіри (що належить до будь-якої неєвропейської раси)’, *Charlie* ‘темношкірий чоловік, негр’, *kwedini* ‘хлопець з темним кольором шкіри, що належить до негроїдної раси’, *gin* ‘жінка, що належить до аборигенів Австралії, корінна її мешканка’, *Mary* ‘корінна мешканка Австралії’.

2) Назви осіб, що мають інші компоненти значення, крім тих, що вказують на приналежність до певної раси чи національності (власне крім даної ЛСГ вони часто належать і до інших – через наявність цих „додаткових” компонентів значення): *Uncle Tom* ‘темношкірий чоловік, який служить або лояльно ставиться до білих, ображаючи або зраджуючи при цьому інтереси темношкірих’, *yutnie* ‘молодий мусульманин спрямований на ділову кар’єру в арабських країнах’, *fruppie* ‘молодий чоловік з релігійної єврейської сім’ї, який прагне до ділової кар’єри, багатства’, *umfaan* ‘молодий африканець, якого наймають для ведення домашнього господарства’, *sunck* ‘жінка-лідер у племені індіанців – корінних представників північної Америки’, *begum* ‘жінка-мусульманка, що належить до знатного роду і особливо шанується у арабському світі’, *beebee* ‘індіанка, яка вийшла заміж за європейця’, *biddy* ‘охайна служниця ірландського походження’, *mouste* ‘неодружена дівчина японського походження, особливо така, що виконує процедуру приготування чаю’, *intombi* ‘молода жінка із африканського племені, що проходить ритуал підготовки до шлюбу’.

3) Назви осіб по відношенню до певної місцевості, по проживанню в ній – вони лише опосередковано мають відношення до певної раси чи національності: *Jerseyman* ‘чоловік, який є мешканцем штату Нью Джерсі’, *rude boy* ‘молодий безробітний хлопець (інколи темношкірий), що мешкає в бідних районах Ямайки’, *Valley Girl* ‘стильна дівчина із багатой родини, що мешкає в долині Сан Фернандо у північній Каліфорнії’.

Нагадаємо, що дана ЛСГ (Назви осіб по відношенню до раси чи національності) в українській мові не виділяється, оскільки нами не було виявлено ні еквівалентної, ні етнокультурної лексики, яка б відповідала зазначеним характеристикам.

2. **Назви осіб, які беруть участь у національних обрядах, церемоніях, діях:** *дружко* ‘одружений чоловік, який на запрошення родичів жениха є головним розпорядником весільного обряду’, *староста* ‘особа, що сватає жениха нареченій, або наречену женихові (звичайно поважний чоловік)’, *весільний батько* ‘чоловік, який виконує на весіллі роль батька нареченого або нареченої’, *тужільниця* ‘у народному похоронному обряді жінка, що голосить над покійником’, *світилка* ‘дівчина, що виконує обряд тримання меча й свічки на весіллі’, *медведиця* ‘група жінок, що переодягнувшись, ходила по селі під час косовиці’; *Jask-*

in-the-green ‘чоловік або хлопець, якого саджають у шалаш, зроблений із гілля, під час святкування травневого свята у першу неділю травня’, *May lady* ‘найвродливіша дівчина, яку обирають королевою травневого свята, вбирають у яскраве вбрання і одягають корону із квітів’, *Maid Marian* ‘жінка або дівчина, що виконує роль коханої Робін Гуда у національному англійському танці’, *strawboy* ‘чоловік, який разом із іншими чоловіками або хлопцями у солом’яних масках імітує традиційне „захоплення” товариства під час весільного обряду’.

3. Назви осіб по відношенню до предмета, який є національною реалією. Часто самі назви осіб є похідними від назв реалій: *kobzar* ‘український народний співець, що супроводить свій спів грою на кобзі’ (кобза ‘старовинний український струнно-щипковий музичний інструмент’), *trebitar* ‘той, хто грає на трембіті’ (трембіта ‘гуцульський народний духовий музичний інструмент у вигляді довгої дерев’яної труби без вентилів і клапанів’), *lirnik* ‘народний співак-музикант, що акомпонував собі на лірі’ (ліра ‘старовинний струнно-клавішно-смичковий інструмент, який був поширений на Україні’), *perepichayka* ‘жінка, яка випікає хліб, булочки, перепічки і т. інше на продаж’ (перепічка ‘поколотий ножем корж, що робиться із кислого хлібного тіста і печеться на сковороді, намащений маслом або салом’); *tea lady* ‘жінка, яку наймають готувати та підносити чай, особливо в офісах, на фабриці тощо’ (у даному випадку *tea* – досить яскрава і широковідома британська реалія, з якою пов’язано багато традицій), *bag-man* ‘офіцер, який супроводжує президента США з кейсом ядерних шифрів’, *kiltie* ‘чоловік, що носить кilt’ (kilt ‘коротка спідниця у складку, національний одяг чоловіків у Шотландії’).

4. Назви осіб – історичні реалії: *opryshok* ‘народний месник, учасник народно-визвольної боротьби в Галиччині, Закарпатті, та на Буковині проти феодално-кріпосницького гніту в другій половині XVI – першій половині XIX ст.’, *getman* ‘у XVI столітті виборний ватажок козацького війська Запорізької Січі, від XVII століття до 1764 року – начальник козацького війська та верховний правитель України’, *koшовий* іст. ‘вождь, отаман козаків на Запорізькій Січі’, *сотник* іст. ‘на Україні в XVI- XVIII столітті – особа, яка очолювала сотню, обиралася спершу козаками, а згодом призначалася гетьманом або царем’, *джюра* іст. ‘в Україні в XVI – XVIII ст. – зброєносець у козацької старшини’; *покритка* заст. ‘дівчина, що народила позашилюбну дитину’, *безприданка* заст. ‘дівчина, що не мала посагу’; *jester* іст. ‘блазень при дворі короля або іншого правителя’, *minstrel* іст. ‘середньовічний мандрівний поет та співак, менестрель’, *highwayman* заст. ‘кінний розбійник, який за старих часів робив засідки на великих шляхах, грабував людей і тікав’, *regent* іст. ‘ріджент (магістр або доктор наук за старих часів у деяких університетах Британії)’.

Слід відзначити, що було наведено не всі лексичні угруповання, до складу яких входить етнокультурна лексика (вона може траплятися у будь-якому мікрополі чи ЛСГ назв осіб), а лише такі, які у даному плані є найпродуктивнішими.

Торкаючись питання етнокультурної лексики не можна залишити поза увагою питання способів її передавання в інших мовах. Найбільш розповсюдженими способами саме для цього типу лексичних одиниць є транскрибування та транслітерація. Завдяки таким способам передавання етнокультурної лексики відбувається взаємне збагачення мов. Найбільш яскраво це виявляється в художній літературі, при перекладі художніх творів. Транскрибування або транслітерація слів реалій іншої мови може також служити своєрідним стилістичним прийомом, за допомогою якого досягається необхідний колорит. Наприклад: *guslar* ‘*гусляр*’, *kozak* ‘*Cossack*’, *gospodar* ‘*hospodar*’; і навпаки: *side man* ‘*сайд мен* (додатковий, неосновний музикант при виконанні джазової музики)’, *half-back* ‘*хавбек* (півзахисник у футболі)’, *new woman* ‘*нюу вумен* (жінка, яка виступає за рівні права для жінок, феміністка)’, *business lady* ‘*бізнес леді* (жінка, яка є успішною у традиційно чоловічих сферах діяльності, таких як політика, бізнес тощо)’.

У тих випадках, коли транскрибування або транслітерація з тієї або іншої причини є небажаним, переклад етнокультурної лексики відбувається шляхом приблизної, здебільшого родо-видової заміни, наприклад: укр. *сидуха* ‘жінка, що займається дрібною приватною торгівлею на ринку або на вулиці’ – англ. *seller* ‘торговка’ або *saleswoman* ‘продавиця’; англ. *yukkie* ‘молодик з вищих та середніх класів, який відрізняється хуліганською

поведінкою напідпитку’ – укр. хуліган, англ. *gamp* ‘жінка, що нагадує пані Сару Гемп – медсестру у романі Дікенса „Життя та пригоди Мартіна Чузелвіта”, особливо така, що пиячить і має погану репутацію’ – укр. *алкоголичка* або *випивака*.

Однак всі ці способи лише частково замінюють слово-реалію іншої мови. Тому можна тільки дуже умовно вважати еквівалентом українського слова *котигорошок* жарг.-фольк. ‘чоловік або хлопець невеликого зросту і незвичайної сили (персонаж української народної казки)’ та англійське *shorty* ‘коротун, недомірок’ або українське *пічкур* ‘той, хто любить лежати на печі, ледар’ та англійське *lazybones* або *idler*.

Таким чином, нами було досліджено деякі особливості етнокультурної антропонімічної лексики в українській та англійській мовах та виділено деякі найбільш продуктивні лексичні угруповання в плані входження до їх складу етнокультурних антропонімів, а саме: 1) назви осіб по відношенню до раси чи національності; 2) назви осіб, що беруть участь у національних обрядах, церемоніях, дійствах; 3) назви осіб по відношенню до предмета, який є національною реалією; 4) назви осіб – історичні реалії. Зауважимо, що перша і найбільша із виділених груп є характерною тільки для англійської мови.

Наведені лексичні угруповання можуть стати у подальшому основою словника етнокультурної лексики, принаймні тієї його частини, що стосується антропонімів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. – М. – Рус. яз, 1983. – 269 с.
2. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. – М.: Международные отношения, 1980. – 343 с.
3. Волошина А.В. Безеквівалентна та фонова лексика української та російської мов: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.17. – Кіровоград, 2001. – 195 с.
4. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад (на матеріалі англійських перекладів української прози). – Львів: Вид-во при Львів уні-ті, 1989. – 216 с.
5. Карабан В.І., Мейс Дж. Переклад з української мови на англійську мову. Навчальний посібник-довідник для студентів вищих закладів освіти. – Вінниця: Нова Книга, 2003. – 608 с.
6. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад): Підручник. – Вінниця: Нова Книга, 2001. – 448 с.
7. Крупнов В.Н. Лексикографические аспекты перевода: Учеб. Пособие для ин-тов и фак. иностр. яз. – М.: Высш. шк., 1987. – 192 с.
8. Манакин В.Н. Сопоставительная лексикология. – К.: Знання, 2004. – 326 с.
9. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика: Учебное пособие. – Минск: ТетраСистемс, 2004. – 256 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олександр Бондаренко – доцент кафедри перекладу та загального мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: контрастивна лексикологія, теорія та практика перекладу.

МАТЕРІАЛИ ДО ФРАЗЕОЛОГІЧНОГО СЛОВНИКА КІРОВОГРАДЩИНИ (ФІТОФРАЗЕОЛОГІЗМИ)

Олена ВІКТОРІНА (Кіровоград, Україна)

У розвідці зібрано матеріал для «Фразеологічного словника Кіровоградщини». Подано 100 фітофразеологізмів, відсутніх у «Фразеологічному словнику української мови». Охарактеризовано основні принципи структури лексикографічних статей.

The paper deals with the phraseological vocabulary of the Kirovohrad region. A hundred phytphraseologisms that are absent in the "Ukrainian phraseological vocabulary" were analyzed in the paper under consideration. The main structure principles of the lexicographic papers were defined.

Вивчення фраземного складу говірок залишається актуальною проблемою сучасного українського мовознавства. Як зазначають дослідники східнослов'янських і степових говірок Донбасу В. Ужченко і Д. Ужченко, «актуальним завданням сучасної лінгвістики є виявлення національно-культурної специфіки окремої мови, особливостей світобачення, світорозуміння й вербального реагування на навколишню дійсність, у тій чи іншій мірі реалізованих в ареальних фразеологічних стереотипах» (ФСГД: 11).

Фразеологізми деяких українських говірок уже зібрано й опубліковано в лексикографічних джерелах (Аркушин; Вархівч; Доброльожа1; Доброльожа2; ФСГД; Чабаненко та ін.). Однак у говірках Кіровоградщини цю проблематику ніхто не досліджував. Говірки зазначеної території аналізувалися на матеріалі географічної [3; СНГТК та ін.] і